

על נראטיבים שקריים באיצטלה מדעית

אפריים קארש, פיברוק ההיסטוריה הישראלית – "ההיסטוריונים החדשים", הוצ' הקיבוץ המאוחד, 1999

אהרון בן-עמי

מ קובל לחשוב שבין היסטוריונים מודרניים ייתכנו חילוקי-דעות מתודולוגיים על אופן השימוש במסמכים ארכיוניים, כתוצאה מהבדלים פילוסופיים בין אסכולות. ולמשל בין דטרמיניזם חומרי לגורמים רעיוניים או רצוניים, וכיצא באלה הבדלים בתפיסות של מציאות היסטורית ופירושה. מכאן נובעת גם הסלקטיביות הבלתי-מנעת של ציטוטים ממקורות ראשוניים, עד כדי הדגשת-יתר של עובדות התומכות בתיאור ריה מסוימת והתעלמות מעובדות הסותרות אותה. אבל אין חולק על חובתם העקרונית של חוקרים אקדמיים להציג את המסמכים כהווייתם, ללא סילופים מכוונים, ולא כל שכן ללא זיופים של "החומר הגולמי" שבמקורות. שהרי אם על ניקיון הכפיים האינטלקטואלי של חוקרי ההיסטוריה לא ניתן לסמוך, נגיע למצב האבסורדי שבו הקהיליה האקדמית תיאלץ להפעיל מעין "משטרה" משלה, עם מחלקה מיוחדת לחקירות הונאה וגניבת-דעת בפרסומיהם של היסטוריונים אקדמיים, שאם לא כן יחזור השיח המדעי לתווה ובוהו של "נראטיבים" פולקלוריים סטיים חד-צדדיים.

תפקיד מעין זה ניכפה כנראה על פרופ' אפרים קארש בהתמודדותו האינטלקט-

טואלית עם ניסיונות שיטתיים של המתקראים "ההיסטוריונים חדשים" לתאר את הציונות ומדינת ישראל כתופעה גזענית, נשלנית, שהגיעה למטרותיה בדרכי-עוול ומרמה. למרות שסבר מלכתחילה, כדבריו, כי מדובר בוויכוח בין פרשנויות מנוגדות לאותם מקורות ארכיוניים שנפתחו באחד רונה ונדעו לכל, גילה להפתעתו "סילוף מודע של תיעוד היסטורי, במטרה ליצור תמונה שקרית של מציאות היסטורית", לרבות הסתרת מקורות וחלקי מקורות המפריכים את התמונה המוצגת על-ידם. "למרבה הפלא", כותב קארש, "לא רק שסלפני ההיסטוריה אינם מוקעים מהק-הילה המחקרית, אלא שהם נישאים על כפיים" ואף מתפארים בכך, כלשון אחד מהם:

ספריהם ומאמריהם של ההיסטוריו-נים החדשים נלמדים בכל האוניבר-סיטאות בישראל, במגוון נרחב של קורסים ותחומים מדעיים (היסטור-ריה, סוציולוגיה, מדע המדינה וכו'), שלא לציין את האוניברסיטאות הר-בות מחוץ לישראל.

למקרא האשמות כאלה, אודה ולא אבוש, היתה תגובתי האינסטינקטיבית: זה לא יכול להיות. ממש כמבקר תמים בגר-חיות, שראה גירפה בפעם הראשונה בחייו וקרא: "אין חיה כזאת!" אך בהתפוגג התדהמה הראשונה, לעיני הקר-רא מתגלה מעקב מפורט ומתועד כחלכה, קו לקו, מקור למקור, אחרי דרכי תיעוד נלוזות, שניתן לזהותן אפילו בקנה מידה של השכל הישר בלבד, מה גם שהדרך פתוחה לפני כל ספקן שבספקנים להשוות בין מסמכים הפתוחים עתה לכל.

למשל, האם כתב דוד בן-גוריון לבנו עמוס (בשנות השלושים): "אנו צריכים לגרש ערבים ולקחת את מקומם?" ה"היסטוריון החדש" בני מוריס (בספרו, "לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים", במהדורתו האנגלית) מצטט משפט זה, בהסתמך על ספרו של שבתי טבת ("בן-גוריון והערבים הפלסטינים", בגרסתו האנגלית). אבל קארש בדק את המקור של מוריס ומצא בו היפוכו של דבר. אלא מאי? בגרסה העברית של ספרו הני"ל, מוריס ציטט את מכתבו של בן-גוריון לבנו כלשונו: "אין אנו רוצים, אין אנו צריכים לגרש ערבים ולקחת את מקומם. כל שאיפתנו בנויה על הנחה [...] שיש די מקום לנו ולערבים בארץ". קארש מכנה זאת "לשון כפולה" – שקר גס לקוראי

האנגלית ואמת לקוראי העברית. המהדור-רה האנגלית פורסמה ב-1987 ואילו המה-דורה העברית (המתוקנת) פורסמה ב-1991 בהוצאת "עם עובד". הזיוף של המקור המצוטט באנגלית נותר על כנו, בלא שהמחבר או ההוצאה המתרגמת התייחסו לכך, לפחות כאל טעות.

האמנם זו טעות חריגה? קארש החליט "לרדת לעומקו של דבר ולבחון אחד לאחד את הייעוד המובא בספרו של מוריס לביסוס טענותיו לגבי עמדת התנועה הציונית בשאלת הטרנספר". לתדהמתו, "אין ולו מסמך בודד בסוגיה זו שצוטט ע"י מוריס מבלי שנעשה בו שיכתוב יוצרי-כזה או אחר, המעוות לחלוטין את כוונתו המקורית". קארש מספר, כי סקרנותו צברה תאוצה. האם מוריס עצמו הוא מקרה חריג בין שותפיו לדעה בקבוצת "ההיסטוריונים החדשים"? מסתבר שלא, והוא אופייני למדי בקבוצה זו, רובה ככולה סלפני היסטוריה...

עניין מוזר כזה אומר דרשני, שכן מדובר ביריעה רחבה של נושאים, בקשר הסכסוך הערבי-יהודי, הנוגעים לאופייה של התנועה הציונית, למלחמת העצמאות של ישראל וליחסיה עם מדינות ערב, בריטניה, אמריקה ומדינות אחרות. המכלול השלם בספרותם של "ההיסטוריונים החדשים", כך עולה ממעקבו של קארש, נגוע בהכנת מות מוסריות כבדות של ההנהגה הציונית לדורותיה, לפני קום המדינה ואחריו, עד הטלת ספקות מפורשים ומשתמעים בוכור-תה של ישראל להתקיים.

מדאיג הרבה יותר, כפי שמציין קארש, שאין זו קבוצה שולית וחסרת השפעה באקדמיה הישראלית. האוניברסיטאות בישראל, לדבריו:

גדושות באנשים המחזיקים בהשק-פות ביקורתיות בהרבה מזו של מוריס (!) לגבי מהות הציונות ומדינת ישראל; בתחומי הרוח והחברה הם מהווים היום את לב-לבו של המימ-סד האקדמי: אילן פפה, בנימין בית-הלחמי ואורי בן-אליעזר באוניברסי-טת חיפה; טניה ריינהרט, יוסי גר-דזינסקי ויואב פלד באוניברסיטת תל-אביב; ישראל שחק, ברוך קימר-לינג, זאב שטרנהל ומשה צימרמן באוניברסיטה העברית; אורן יפתח-אל, גבריאל פירברג ואורי רם באוני-ברסיטת בן-גוריון.

זו רק רשימה חלקית ביותר, מציין קארש.

הסוציולוג ד"ר אהרון בן-עמי, הוא מומחה למזרח התיכון, נושא אותו הוא לימד באוניברסיטאות בר-אילן וחיפה. אבי"ע הוא חבר במערכת נתיב ומשתתף קבוע בכתיבת העת.

במאמר מוסגר ניתן להוסיף לקטיגוריה הנ"ל קבוצות גדולות של מכתמי דמות הציונות וישראל בקרב סופרים ומחזאים, עיתונאים ושדרנים השולטים באמצעי תקשורת, מחנכים וכותבי ספרי-לימוד, ועוד, שאינם מעניינו של אפרים קארש בספרו זה ואינם מעניינה של רשימת ביקורת זו.

אם נחזור ונצטמצם בשלושת ה"היס-טוריונים החדשים" (אבי שליים, אילן פפה ובני מוריס), אשר בביקורת מחקריהם עוסק ספרו של קארש בעיקר, בייחוד ביחס לתקופה הקריטית של שנות המאבק על הקמת המדינה וביסוסה, אין להפריד לגמרי בין ההיבט האקטואלי להבנת העבר. קארש מזכיר, כי הביקוש הרחב בעולם לחומר המכפיש את ישראל נמצא בגידול מתמיד, וכפי שאמרו חכמים: כתיבת ההיסטוריה היא אחת מאבני היסוד של תודעת ההווה. לפיכך, מי שמנסה לטשטש את האמת הידועה כי מטרתם המוכרות של מנהיגי מדינות-ערב בעבר הלא-רחוק היתה השמדת העם היושב בציון במלחמת חרמה, נמצא עוסק (אם ביודעין ואם בלא יודעין) ב"הכשרה לרצח עם" גם בעתיד הלוט בערפל. יהיו מניעיהם של ה"היסטוריונים החדשים" תמימים ומוסריים ככל שיהיו, קשה להניח שאין הם מודעים לכך כי כתביהם שופכים שמן על מדורת הדה-הומניזציה של עם ישראל, הנמשכת גם בימינו אלה. במרכזו של הדיון בספר זה עומדות השאלות הבאות:

1. האם היתה "תכנית אב ציונית" להעברה מאסיבית וכפויה של ערביי ארץ-ישראל מאדמתם בתקופת המנדט הבריטי, שהגיעה לכלל מימוש זדוני ב"הזדמנות" של מלחמת הערבים נגד ישראל בשנים 1947-1949?
2. האם היתה "קנוניה" מוסכמת בין הסוכנות היהודית (ואח"כ ממשלת ישראל) לבין המלך עבדאללה במטרה למנוע הקמתה של מדינת הפלשתינית בשטח שנקבע עבורה ע"י האו"ם, שכללה גם שיתוף פעולה צבאי סמוי בין צה"ל והלגיון הירדני?
3. האם משרד החוץ הבריטי בראשות ארנסט בוין היה שותף למעשה ב"קנוניה" ואף כפה על עבדאללה הימנעות מפגיעה בטריטוריה שנקבעה ע"י האו"ם למדינת ישראל? או שמא חתרה ממשלת

בריטניה בשיתוף סמוי עם הרוזן ברנדוט, מתווך מטעם האו"ם, לגרום למפלתה של ישראל כדי לשלול ממנה במהלך המלחמה את הנגב, הגליל ונמל חיפה, ובוודאי גם ירושלים, שלא הוקצתה לישראל מראש, כדי לצמצם את ממדיה הטריטוריאליים והכלכליים עד להתחלשותה בהקדם?

4. מה טיבה של היומרה המושמעת כפעם בפעם מצד דובריה של ה"היסטוריוגרפיה החדשה", כאילו פתחה עידן חדש ואובייקטיבי בחקר ההיסטוריה של הסכסוך הערבי-יהודי, עידן של חוקרים משוחררים מ"תעמולה ציונית" ומן המשפטים הקדומים של הצדדים לסכסוך; של חוקרים המסתייגים על חומר ארכיוני מעודכן יותר והשופך אור חדש על אירועי המפתח של הסכסוך; ובמהותו של דבר על חטאי הציונות כלפי הפלשתינים?

על סוגיות אלה נסב עימותו של פרופ' קארש עם ה"היסטוריונים החדשים", הקרויים גם "פוסט-ציונים", בעקבות מחקריהם שתועדו, כפי שמוכיח קארש, בצורה מפורקת ומגמתית, בלשון המעטה. ספר זה פורסם תחילה במהדורה אנגלית, ובשנת 1999 הופיע גם בעברית בהוצאת הקיבוץ המאוחד, עם פתח דבר מיוחד למהדורה העברית, וכן נספח, שמביא את מכתבו של קארש ל"זיורנל ללימודים פלסטיניים" במרץ 1998. מכתב זה לא פורסם, כמובן, באכסניה ערבית ואנטי-ציונית זאת (בה מתפרסמים בתדירות ובברכה מאמריהם של הפוסט-ציונים משלנו...). למרות שספרו של קארש "זכה" לסקירה נרחבת בזיורנל ע"י בני מוריס, (הסוקר העיון ביותר שבאפשרונו, כלשונו של קארש). בעל המכתב שואל שאלת תם: "כיצד עולה הדבר עם מחויבותו המוצהרת של הזיורנל לדיון חופשי בכל היבטיה של שאלת פלסטין והסכסוך הערבי-ציוני? או שמא?????"

אין מקום ואין צורך לשחזר במסגרת זו את פרטי העימות ההיסטוריוני הנ"ל במלואם וכסדרם. די להפנות את המעוניינים בכך אל הספר עצמו. כאן אצטמצם בהדגמות אחדות, ואף זאת בראשי פרקים. נושא ה"טרנספר" (או, ביתר דיוק, חילופי אוכלוסין) הועלה על סדר היום המדיני כתכנית קונקרטית ע"י "ועדת פיל" הידועה ביולי 1937. חלוקת הארץ,

לפי תכנית זו, הקצתה ליהודים מדינה ננסית על שטח של כ-10% מארץ ישראל המנדטורית. השטח כלל את הגליל, העמק ורצועת חוף צרה עד המושבה רחובות. לבריטים נקבע מסדרון שכלל את יפו במערב וירושלים במזרח, וכן בסיס ימי בחיפה. כל השאר, עבר הירדן, כל הנגב מרחובות דרומה עד ים-סוף, וכן יהודה ושומרון המורחבים – כ-85% משטח הארץ, הוקצה לערבים. הוועדה המליצה ש-225 אלף ערבים שנכללו בשטח המדינה היהודית יועברו על-ידי הבריטים למדינה הערבית ויוחלפו ב-1,250 יהודים היושבים בשטח הערבי.

על רקע זה נסב הוויכוח בתנועה הציונית בין מחייבי החלוקה ושולליה, עד שנהפכה לעורבא פרח בתוך פחות משנתיים. הציונות עמדה בפני השוקת השבורה של המנדט וסתימת הגולל על תקוות העלייה של מיליונים מארצות המצוקה באירופה. ה"טרנספר" העלוב של כמאתיים אלף ערבים, שהוצע ליהודים במדינתם הננסית, תפס רק מקום שולי בשיקוליהם. עיקר מעיינם של מחייבי החלוקה היה בסיכוי לקליטה מהירה של שני מיליון יהודים במדינה עצמאית – ו"יבוא העתיד וידאג לעתיד". משיקולים הגיוניים משלהם, השוללים העדיפו להמשיך במאבק הציוני במסגרת המנדט הבריטי. כמובן, איש לא חזה באותם הימים מלחמת עולם שבה יושמדו כמעט כל המועמדים לעלייה. אף אין כל אפשרות להוכיח כיום אם וכמה יהודים יכלו ה"מדינה" להציל מן השואה שבפתח. עשר שנים לאחר מכן, כשהתקבלה באו"ם החלטה טריטוריאליה שווינונית יותר, אם כי בעייתית יותר מבחינה דמוגרפית (כחצי מיליון ערבים נכללו בשטח שנועד למדינה היהודית) נאחזה ההנהגה הציונית בהסדר בינלאומי זה כטובע הנאחו בקש, בלא יכולת לחלום אפילו על "טרנספר" מוסדר או כפוי של ערבים מתחומי ישראל.

אך לדעתו ה"מתועדת" של בני מוריס, רעיון הטרנספר של ערבים שלט כ"יסוד מוצק בדרכי החשיבה של הזרם המרכזי היהודי בשנות השלושים המאוחרות ובשנות הארבעים". כלומר, לא הערבים שפתחו במלחמה שמטרתה המוכרת הייתה תה לטרנספר את היהודים לים, אלא דווקא היהודים נכנסו למלחמה עם "מנטליות של טרנספר".

כפי שמציין קארש, בני מוריס עצמו כתב שהיווצרות בעיית הפליטים היתה בעיקר תוצאה של מלחמה, ולא בכוונה תחילה. אך בסופו של דבר הוא נעשה שותף לראשי

המאשימים את ישראל ב"גירוש" יותר מחצי מיליון פלשתינים. זאת, על רקע הכחשת ה"מיתוס הציוני" של מלחמת מעטים מול רבים וכו'. למעשה השכילו הישראלים להתמודד בכוחות שווים לערבים בשדות הקרב (כביכול "מלחמת גולית" היהודי בדוד הערבי) וצבאות הפליטים ממדינות ערב כאילו נפלו בפח של משחק מכור בתככים דיפלומטיים (לפי אילן פפה, המלחמה הוכרעה למעשה "לפני שנורתה ירייה אחת"). בקיצור, צבאות ערב ניגפו במערכה מפני שישראל גילתה תושייה יתרה, ולמרות שכמעט כל עיר וכל כפר פלשתיני שימשו כבסיסים למתקפה הערבית במטחווית-קשת מיישובי היהודים שעמדו על נפשם בתנאי מצור, ובדרכי התחבורה בין יישוביהם מבפנים. דווקא ישראל, ולא צבאות ערב והכוחות הפלשתינים, היא האחראית לבעיית הפליטים שנוצרה בסערת המלחמה – זו תמצית כתבי-האישום של "הצדיקים החדשים" שקמו לישראל מקרבה.

באשר לצער הערבי על הכישלון בהשגת מטרות תוקפנותם, זהו דבר מובן כשלעצמו. הוא הדין בפלשתינים, שלאחר השתתפותם בניסיון להשמיד עם תפשו את מפתם כ"שואה". אולם ההתחמקות מן האחריות לתוצאות המלחמה והטלתה על הצד שהתגונן בה בהצלחה, מהווה אולי גורם עמוק לכישלונות הנוספים של מלחמת ערב בישראל. מה יש לומר על המרשיעים מבני ברית, השותפים לרצון הערבי להחזרת גלגל ההיסטוריה אחרנית למצב שקדם לתוצאות המלחמה, וביניהם "זכות השיבה" של פליטיה?

מבחינה מוסרית אין כאן בכלל עם מי להתווכח, אולם מבחינת המסכת ה"מחקה" רית" של הרשעת ישראל ב"טרנספר", התקפת הנגד של פרופ' קארש היא דבר במקומו, למרות איחורו. קארש ממוטט את בניין הקלפים של ה"היסטוריוגרפיה החדשה" מן המסד עד הטיפחות, פרוטוקול אחר פרוטוקול משיבות הסוכנות היהודית, הממשלה הזמנית, יומני המלחמה של בן-גוריון וטקסטים אחרים שנעשה בהם שימוש מפוברק בנושא ה"טרנספר". ואחרון אחרון: "אשמתי" העקרונית של הנהגת ישראל שלא להחזיר את הפליטים הערבים, כדי לא ליצור מחדש את התנאים שהביאו למלחמת ההשמד נגד ישראל.

תיאוריית ה"קנוניה" בין עבדאללה והסוכנות היהודית (בה עסק בעיקר אבי שליים) מסתמכת על דיווחים מפגישותיו של המלך עם גולדה מאיר ועוזריה בנובמבר 1947 (לפני החלטת האו"ם)

ובמאי 1948, ערב הפלישה הערבית. בהעדר כל מידע מארכיונים ערביים, הדיון סובב על מה שנפתח לעיון בארכיונים הציוניים ומקצת הארכיונים הבריטיים. טיפולו הסלפני של שליים, כפי שמראה קארש, נועד להוכיח שארץ-ישראל חולקה מראש בין עבדאללה והנהגה הציונית, תוך תיאום צבאי לפני המלחמה ובמהלכה. מבדיקתו של קארש את אותם המ"קורות עולה שעבדאללה אכן הציע לגולדה "חלוקה" (ואשר לא תבייש אותי בפני העולם הערבי), שתקום "רפובליקה" עברית בחלק מא"י המערבית שתיכלל בתוך ממלכתו השלמה בשני עברי הירדן. עבדאללה אף הסביר, כי בדרך זו יוכל לחבר לממלכתו גם את סוריה רבת, ואולי אף את סעודיה. תשובתה של גולדה, לפי התייעוד שמביא קארש, היתה: "ענייננו נידון עתה באו"ם ואנו מקווים ששם יוחלט על הקמת שתי מדינות, האחת יהודית והאחת ערבית, וברצוננו לדבר עתה על הסכם אתנו על יסוד זה. כאן הוסיף ושאל מה יהיה יחסנו לניסיון מצדו לתפוס את החלק הערבי של הארץ? לתשובתנו שאנו נביט בעין יפה, בייחוד אם לא תפריע לנו להקמת מדינתנו [...]. ובפרט אם תיעשה פעולה זו תוך הכרזה שתפיסה זו אינה אלא לשם השכנת הסדר והשלום עד שהאו"ם יצליחו לכונן ממשלה בחלק ההוא". על זאת השיב עבדאללה: "הן אני חפץ בחלק זה בשבילי על מנת לצרפו למדינתו ואיני רוצה ליצור מדינה ערבית חדשה שתפריע לתכניותי". גולדה הציעה לו להשיג מטרה זו בדרך של משאל עם, אך המלך לא קיבל את הצעתה. במילים אחרות: גולדה לא הסכימה למ"חזו אוטונומי יהודי בממלכת עבדאללה, ואף לא לסיפוח החלק הערבי בא"י, ולא רק למה שיעלה בקנה אחד עם החלטת האו"ם.

במהלך החודשים הבאים הביע בן-גוריון יותר מפעם אחת דאגה מנוכחות הלגיון הערבי בא"י המערבית וכן מן הסכנה של קשר האשמי בין ירדן לעירק. בפגישה השנייה, שנערכה ב-11 במאי 1948, כבר השתמש עבדאללה בלשון של איום צבאי ועשה ניסיון אחרון לשכנע את היהודים לוותר על עצמאותם, כדרך יחיד זה למנוע מלחמה. סיכומו של דבר, בלשונו של קארש: מיתוס ה"קנוניה" הפך לנכס צאן ברזל במטען ההיסטוריוגרפיה החדשה, כדי לאשש את הטענה השקרית של נישול (מוסכם עם עבדאללה) של הפלסטינים מאדמתם, וקטיעת תכנית החלוקה של האו"ם באיבה.

החלק המגוּחך ביותר במלאכת הרמייה של ה"היסטוריונים החדשים" נוגע למהפך שאירע, כביכול, ביחסו של בווין לעניין הקמתה של מדינה יהודית בא"י לפי החלטת האו"ם – מניסיונות סיכול וחרחור מלחמה עד לתמיכה פעילה בשל-מותה הטריטוריאלית של מדינת ישראל... קארש מצטט משפט סיכום מספרו של אבי שליים (Collusion Across the Jordan) לפיו שר החוץ הבריטי "עולה מהמסמכים כמלאך השרת של המדינה [היהודית] שזה עתה נולדה". במקום אחר טוען שליים, כי בפגישה סודית עם ראש ממשלת ירדן, תופיק אבו אל-הודא, בפברואר 1948, נתן בווין אור ירוק ללגיון הירדני להיכנס לא"י עם עזיבת הבריטים, אך הזהיר את עבר הירדן לבל תפלוש לשטח שהוקצה ע"י האו"ם ליהודים וכי "התקפה על שטחה של המדינה היהודית תיאלץ את בריטניה להפסיק את תמיכתה הכספית בלגיון ולהוציא ממנו את קציניו". על גרסה זו חוזר גם אילן פפה בספריו במילים אחרות: נרקמה קנוניה משולשת (ישראלית-ירדנית-בריטית) לסכל את הקמתה של מדינה פלשתינית. וזה חטאו הגדול של בווין בעיני שליים ושות'!

מעקבו היסודי של קארש אחר המקור רות הבריטיים, לפני המלחמה ובמהלכה, ממוטט לחלוטין טענת סרק זו. מראשית 1948 עד לשלבים המכריעים במלחמה נרקמה תכנית בריטית לכיבוש ירדני של רצועה בנגב עם נמל בעזה, למסירת דרום הנגב למצרים ולהשתלטות סורית-לבנונית על הגליל, כדי שיווצר רצף טריטוריאלית-ירדני-מצרי-סורי בחסות בריטית, ואילו ה"מדינה" היהודית תצטמק למעין גטו ברצועת החוף, שיבקש חסות אנגלו-אמריקנית או שיתחסל מאליו.

למען השגת "פתרון סופי" זה, אם בסיוע לניצחונות ערביים במלחמה, ואם בעצה נסתרת עם הרוזן ברנדוט נוכח ה"עיקובים" בהתקדמות הצבאית הערבית, פעלה ממשלת בריטניה מאחורי הקלעים. סברה בריטית, שהושמעה בייחוד בארה"ב, התבטאה בתחזית על אופייה הקומוניסטי הצפוי של ישראל והסיכוי שתשמש "ראש גשר סובייטי במזרח התיכון".

קארש מתייחס גם לשרים מסוימים בממשלה הבריטית אשר "הזהירו בנימה פגועה של מעצמה אימפריאלית שהובסה על ידי תנועה לאומית קטנה: אל לנו לשכוח את פעולותיהם של הטיוריסטים היהודים בשלהי תקופת המנדט".

■ ולקורא ייאמר: ואידך, זיל גמור

להבנת הזיקה בין יהדות, נצרות ואיסלם

מרדכי ניסן

IDENTITY AND CIVILIZATION

University Press of America, Lanham,
Maryland, 1999

יוחנן הרמתי

עיון השוואתי זה ביהדות, בנצרות ובאיסלם מגלה במרחב-ההתיכון וב- מערב פנים שטרם הוארו בעבר. ניסן מאמין בכך שהמציאות האנושית מבוססת על דת, פילוסופיה, תרבות ומלחמה. אלה הם המרכיבים המעצבים את הפוליטיקה. הוא טוען שהמערב ניכס את הדת, הפך את התרבות ל"נורמות טהורות של החב"רה" והעלה את השלום לרמת דוגמה של אמונה [חרף השתתפותו במלחמות בשעה שאלה משרתות אותו או כאשר נסקף איום לאינטרסים מערביים – י"ה]. המערב מדגיש את תפקיד המנהיגים והמשטרים. אולם הדת, פילוסופיית החיים, האווירה התרבותית ונכונותם של בני האדם לצאת למלחמות, מעצבים את החלטותיהם של ממשלות ושל מנהיגים. פוליטיקאים עשויים להשפיע ולהשתמש בבני אדם, אך בני האדם הם המספקים לפוליטיקאים את המדדים לפעולותיהם ולאפשרויות העומדות בפניהם.

שני הפרקים החשובים והמקוריים ביו- תר בספר IDENTITY AND CIVILIZATION הם הפרקים הדנים בפילוסופיה ובמלחמה. הפרק החדן בדת מספק רקע משמעותי וחשוב. הוא מסביר את המקור הדתי לעוינותו העיקשת של האיסלם כלפי היה- דות בעידן המודרני. האיסלם עוצב על-ידי משיחו יותר משעוצבה הנצרות על-ידי משיחו מזו, מוחמד היה לוחם שהגיע למעמד שאפשר לו להפיץ את דתו מכוח

יוחנן הרמתי הוא יו"ר "המכון הירושלמי להגנת המערב" וחבר בצוות המומחים הבינלאומי לנושא מדיניות מטעם Heritage Foundation, ושינגטון, ארצות-הברית.

התבוסה שהנחית על אויביו הראשונים, יהודי חצי האי ערב. הוא ברח למכה בעת המאבק שניהל עמם בשנת 622. עד שנת 629, "יהודי בנו קאינוגה הובסו, השבט היהודי אל-נדיר נמחץ וגורש, בני קוריזה הותקפו והוצאו להורג, בשעה שיהודי קיבר נרצחו". המלחמות הללו יצרו את התקדים ההיסטורי ואת המניע הדתי לשלטון המוסלמים ביהודים, והביאו ל- חיתותם ולהכנתם של היהודים שבאה לידי ביטוי במעמדם כ-DHIMMI (נחותים תחת שלטון איסלמי). תקופה יוצאת דופן, למראית עין, בספרד של ימי הביניים, נבעה כנראה מהסכסוך ששרר במקום בין המו- סלמים לנוצרים, סכסוך שבעקבותיו פחתה באופן זמני נחיצותה של רדיפת היהודים. עם זאת, בשנת 1066, הרובע היהודי בגרנדה שנשלטה בידי המוסלמים, נמחה מעל פני האדמה ותושביו נטבחו: "בעטיו של החטא הבלתי נסלח שבהסרת קלון ה-DHIMMI". הבלטתם העצמית של היהו- דים הכעיסה את המוסלמים. "היתה זו התרסה בלתי נסלחת כלפי ההכרה בעליו- נות האיסלם על היהדות". ניסן מונה דוגמאות רבות של מנהגים דתיים יהודים שאומצו על-ידי האיסלם ושל יהודים שהתאסלמו, והיו לידועי שם (אחד מאלה היה עותמן, החליף השלישי של האיסלם, שנקבר בבית הקברות היהודי במדינה). התנ"ך מקובל על-ידי האיסלם כספר קדוש, אך הקוראן טוען שהיהודים סיל- פוהו. האיסלם אימץ גם את אברהם אבינו, את בנו ישמעאל ואת אמו של ישמעאל, הגר. בנס יצחק, נכדם יעקב ומשה נחשבים פחות. הקוראן אף מקבל את הבטחת אלוהים למשה לרשת את הארץ [ישראל], אך הוא רומז לכך שהיא בוטלה עקב אי ציותם של היהודים לדבר אדוני, ומביא פירוט נרחב לנושא. היהודים מתוארים כשקרנים, חוטאים, עוינים ובלתי ציי- תניים כלפי המוסלמים בדחייתם את האיסלם. אין לסמוך עליהם ואין להתחבר עמם. שילוב זה של הערכה לדת היהודית מחד גיסא, ושנאת יהודים מאידך גיסא, הוא אופייני – אולי עקב העובדה ש"ה- מבנה הדת-פוליטי [של האיסלם] הושתת על החורבות הרוחניים והלאומיים של היהדות ושל העם היהודי". הנצרות, כמו היהדות, הוכרה על-ידי האיסלם כאמונה חשובה במעלה ומאמי- ניה שחיו תחת שלטון האיסלם זכו ליחס של DHIMMI. יחס האיסלם לנצרות לא אופיין בשנאה העמוקה ובהשמצות, שהיו מנת חלקם של היהודים. עם זאת, האיס- לם שקם בתקופה מאוחרת יותר, מאמין

כי הוא קדם לכל הדתות המונותאיסטיות, ומכאן זכותו לשכתב את ההיסטוריה כדי לספק את הסיבות וההסברים. במשך דורות, שכתוב ההיסטוריה התאפיין בהת- עלמות מוחלטת מן העובדות. האיסלם ספג יסודות מהיהדות ומהנצרות כדי להוכיח את עליונותו, ולא כסימן להתיי- חות שוויונית.

התיזה הפילוסופית המסקרת שנדונה בפרק השני תקפה, כנראה. ניסן מקבל את הצעתו של ז'אן פאול סארטר הטוען, כי כל סוגי ההתנהגויות האנושיות תחומות ב- לוש קטגוריות – "בעלות" "עשייה" ו"הווייה". ניסן סבור שלעמים ולתרבויות יש אופי משלהם ואומר, שהיהדות מת- אפיינת ב"עשייה", הנצרות ב"בעלות" והאיסלם ב"הווייה".

היהדות שואבת את ידיעת האל ממעשו בלבד. התנ"ך מתאר את אלוהים שברא את העולם, אך אינו מספר מי הוא. הרמב"ם אומר שהאדם אינו יכול להכיר את מאפייניו של האל, אך יכול ללמוד את דרכיו מהתורה, והיות שנוצר בצלמו, עליו לחקות את דרכיו. תפקידו של האדם על אדמות מתבטא בהתנהגותו, ולא במהותו. מצוות היהדות הן תוצאה של תיאולוגיה זו. לאחר שניסן מפרט גישות פילוסופיות אחדות ל"עשייה" היהודית והגדרת תפי- שת היעשייה" באופן יותר בהיר, הוא פונה לצינות כאל ביטוייה המודרני של התפישה. הצינות המירה את התורה והמצוות בשורת מחויבויות חלוציות. היא שמרה על האחריות הקולקטיבית היהודית ועל תחושת החובה והמשמעת. אך סדר היום בפועל, חולן ונתחם בארץ ישראל. היעשייה" קיבלה אופי פוליטי, כשהמטרה שעמדה בפניה היתה "שליטה יהודית במדינה ציונית".

המדינה הוקמה במאי 1948. לאחר חמש-עשרה שנים, דוד בן-גוריון, המנהיג שהביע וגילם את המסירות הציונית ל"ע- בודה", כתב, ששלושה דורות של יוזמה יצירתית ועבודת כפיים של חלוצים יהו- דים "הפרו את החולות ואת אדמות הטרשים, ייבשו ביצות, חפרו בארות, כיסו גבעות בערות, בנו יישובים וערים [...]". הצינות הגשימה את החזון היהודי של שיבה והתחדשות בארץ ישראל.

אך ישראל לא ידעה לאן מועדות פניה. היא ייצגה אזרחים יהודים עתידיים שחיו בתפוצות, בה בעת שהיתה בית לערבים ש"ידחו ושנאו את אתוס המדינה היהו- דית". המלחמה עם הערבים המשיכה. העדר שורשים יהודיים דתיים והיסטוריים כאחד, של תנועת העבודה הציונית, גרמו

לה לוותר על פירות הניצחון במלחמת ששת הימים בשנת 1967, כאשר ממשלתו של אשכול הציעה להחזיר את השטחים הכבושים, ובכללם ערים ואתרים בעלי חשיבות דתית והיסטורית מובהקת, בת-מורה לשלום. הערבים דחו את ההצעה, אך הנוק הפסיכולוגי נעשה. הציונות החלה לסבול ממשבר זהות, שהחריף לאחר מלחמת יום הכיפורים, ועם הלחץ הבינלאומי על ישראל, הצטמצמות העלייה וירידתם מהארץ של ישראלים צעירים רבים. "הדבר יצר תחושת סחף בחברה ובמדינה. הציונות 'המתהווית' נחשפה כריקה וחיוורת במונחי 'ההוויה' היהודית. היחלשות היעדים גברה על האמונה", כותב ניסן. הדבר בא לידי ביטוי בשימוש גובר בסמים, אלימות במשפחה, סטיות מיניות, התאבדויות ומעילות. גם המתח הפוליטי הפנימי גבר, שסע חברתי ודתי ומחלוקות על מדיניות החוץ החמירו. עקירתם של ארבעה-עשר יישובים חקלאיים ועיר בצפון סיני, על-ידי מנחם בגין, שיקפה את המבוכה בנפש הלאומית. בעבור חוזה שלום עם מצרים, ישראל ויתרה על ה"עשייה" הציונית, וכך הפגינה את הבעייתיות שבחוסר "ההוויה". ה"עשייה" הקודמת נחשפה כחסרת מטרה. הציונות החילונית מתעלמת מתקפותם של מניעים דתיים והיסטוריים, אך העבר מעצב זהות ומעביר אותה לדור הקיים, ולדורות הבאים. "המרשם לבריאות נפשית ורוחנית טמון באיזון שבין זהות אישית ששורשיה נטועים בעבר, אך פניה נשואות לעתיד". בכך נכשלה הציונות החילונית. זיכרון היסטורי וכבוד לאומי, מרכיבים עיקריים בזהותו הקולקטיבית של עם, מלאו תפקיד קטן מדי בעיצוב ה"אני" הישראלי ובמדיניות החוץ של ישראל. כל אחד, ובכלל זה האויב הערבי, נהפך לשותף ראוי במסעה של ישראל לחבור לאחרים, "יובך לנסות ולהימלט מהחרדה שבהת-בוננות אמיצה לתהום חסרת התחתית של 'ההוויה' העצמית החלולה".

שניות או אדישות לגורלה של ארץ-ישראל גרמו לשסע בזהות הציונית. זיקה של עם למולדתו מקשרת אותו להיסטוריה, לגיבוריו ולתקוותיו. ארצו של עם אינה בגדר "נכס דלא ניידי", כפי שכינה אותה יצחק רבין בשנת 1995. זה בית לאומי. כאשר יהודים מתייחסים לישראל כאל "מדינתם של כל תושביה", הם מוותרים על ביתם הלאומי מרצונם החופשי. הציונות נסוגה, ועליה להשתנות כדי לשרוד. ישראל המודרנית ניסתה להסב את הערצתם הפטישיסטית של היהודים

ל"עשייה" ולהפכה למעין תחליף ל"הוויה". אך ל"הוויה" אין תחליף. החידוש התיאולוגי של הנצרות היה בהכירה בישו, בן אנוש, כבן אלוהים. אך המסר המעשי של הנצרות הנו: "לקיסר אשר לקיסר, ולא להוהים אשר להוהים". הפילוסופיה הנוצרית מכירה בסגולותיה של התועלת-העצמית. תומאס הקדוש מאקווינאס כתב, שלאדם זכות לגשמי שבעולמו, ושי"האדם נהנה מהידיעה שבר-שותו דבר מן המשובח". נכסים מוכרים כדרך להשגת הנאות. בימי הביניים, ולא-חר מכן, "היתה הטפה לסיגוף, אך בפועל שלטה רכושנות ברשויות הדת [הכנסייה הקתולית], רכושנות שדגלה בצבירת משא-בי כוח חומריים ופוליטיים". הרטוריקה הטיפה לסיגוף, אך ראשי הכנסייה צברו נכסים, שטחים נרחבים ועצמה פוליטית. הרפורמציה הפרוטסטנטית דבקה אף היא בפילוסופיית ה"רכושנות". במאה ה-16, ארסמוס הטיפ לעבודה קשה, תפירה ויושר, ובכך סייע לצבירת הון. במאה ה-17 ציטט גיוהן לוק מן התנ"ך כדי לתמוך בטענתו שאלוהים נתן לאדם את העולם, ויחד אתו את התבונה לעשות בו לטובתם. החברה הנוצרית בארצות הברית, במאה ה-19, קידשה נכסים כאמת-מידה לערכו של האדם. משאביה והפוטנציאל התעשייתי שלה הם שהביאו את ארצות הברית, במהלך השנים, למעמד מרכזי בתרבות המערבית החומרנית.

יחס הפרוטסטנטים לדת מונע את התערבותם במתרחש בעולם, אך בה בעת מספק צידוק רוחני לעבודה, תפוקה ורדי-פת עושר. נכסים הנם סימן לחסדו של האל. עם זאת, אידיאולוגיה זו זכתה לביקורת. קירקגור כתב: "האדם עצמו אינו מזהה את עצמיותו, הוא מזהה את עצמו בלבשו [...] עצמיותו מכוננת באמצעות אבזרים חיצוניים". הוא התייחס לסגידת הרכוש כסימן לחברה המתמרדת נגד אלוהים. קרל מרקס, אתאיסט סוציאליסטי, תקף את הקפיטליזם וטען, שערך השוק של חפצים שנוצרו על-ידי הפועלים גבוה בהרבה מערכם של הפועלים לים שיצרו אותם. גישתו הרעיונית טענה, שהאדם רוקן מערכו העצמי בכך שהוערך על-פי הרכוש שצבר.

המערב המשיך לקבוע את ערכן של מדינות על סמך משאביהן הכלכליים. היות ושום ערך אחר לא היה קדוש, האתיקה המערבית החילונית נתנה לאדם את חופש "הבעלות" על כל מה שעלה בידו להשיג. רכוש לא נבדק על-פי מדדים דתיים. טובין, כאנשים, מועמדים לרכי-

שה. רכישת טובין הפכה לתכונה פטישיסטית. היחס אל הממון היה כאל סם חיים המביא מזור לכל הרעות. אנשים האמינו שערכם נקבע על-פי רכושם, בעוד שבפועל הם מה שהם. היחס אל הידע היה רק כאל אמצעי ליצירה או לרכישה של כוח וממון. באופן זה הובילה הנצרות ל"ידעה קצרת הראות שהממון הנו התשובה האחת [...] לכל מצוקותיו הקיומיות של האדם". אך אושר לא ניתן לרכישה. הנצרות פתחה את התיב הפילוסופי לקידמה החומרית, אך גם לחילון שהרחיק ממנה רבים מחסידיה. היא סייעה לפירוק היסוד הפנימי של האדם – "ההוויה".

בשביל המוסלמים, אלוהים הנו הגילוי היחיד של ה"הוויה", למרות שגם הקהילה האיסלמית כולה יכולה לאמץ באופן קולקטיבי את ה"הוויה". בקוראן, אלה אומר "היה!" לברואיו. בתנ"ך, אלוהים בורא אותם. בשביל המוסלמים, ערכו של אדם תלוי בעבודתו את אלה, שעל פיה "ייקבע ערך הוויתו". בתנ"ך, ערכו תלוי ב"עשייתו", בהליכתו בדרך אדוני.

הנצרות הפכה את האלוהים לבן אנוש. האיסלם פיתח גישה שראתה במאמינים, באופן קולקטיבי, דמויי אל. אך היא שמרה על תהום בלתי ניתן לגישור בין אלה לבני האדם. הפילוסוף סעיד חוסיין נאסר הדגיש את האבחנה בין ההוויה ההכרחית (אלוהים) לבין "הבריות, הישויות המ-קדויות מהן מורכב העולם". הוא טען שבמערב, החופש מציין מרד נגד האלוהים בעוד שבמזרח הוא מסמל את ההתאמה לאלוהים. החופש החשוב ביותר לאדם, על-פי נאסר, הנו "החופש להיות, לחוות את הקיום הטהור עצמו". בשביל האיסלם, "עשייה" ו"בעלות" הן קטגוריות נחותות המאפיינות את התרבות המערבית.

הדגשת ה"הוויה" כמעט אוטמת את האיסלם בפני גירויים חיצוניים. ארבעה מיליון מוסלמים בצרפת (ושני מיליון בבריטניה) מתעלמים מסביבתם התרבותית המתירנית. הם מנהלים את חייהם במרחב הדתי והחברתי שלהם. בעבר, אמונתם באללה ובצדקתה של המלחמה נגד הכופרים סייעה להם לכבוש שטחים נרחבים בעולם. הם שמרו על שקט פנימי, וכלפי חוץ הקרינו זקיפות קומה. הערבים האמינו בעליונות גזעם, שנבעה מעצם היותם, לא מהשגיהם.

כוחו של האיסלם בכך שהשכיל להציב את המוסר כשווה ערך ל"אני" המוסלמי, כך שמוסריות אינה פועלת כבלם של ה"אני". שאיפות המוסלמים נתמכות, מעצם הגדרתן, במוסריות. יהודים ונוצ-

רים מתעמתים עם כוחות "האני העליון" שלהם, אליו הם מתייחסים כאל קולו של המצפון. הערבים מרוממים את "אני" שלהם ומתייחסים אליו כאל מליץ יושר של האמונה. נשים ממלאות תפקיד מרכזי בחברה הערבית, היות שההוויה טבועה בהן מתוקף מינן. המהפכה הבריתית במערב ואתה השוויון בין המינים הביאה נשים רבות למעמד של "עשייה" ו"בעלות" זהות לאלה של גברים. לתוצאות היו פנים רבות. היחלשות התא המשפחתי וסמכותו המוסרית השפיעה הן על היחסים שבין המינים והן על יחסי הורים-ילדים. במזרח ובעולם המוסלמי בכלל, התא המשפחתי יציב למרות גילויי האלימות הקשה המאפיינים אותו. האם הערבייה נמצאת במגע טבעי עם תחושת החיים הגולמית ומעבירה לצאצאיה את זהותם הערבית המגלמת את תחושת קיומם הרוחני. היא, ולא האב, מסמלת ומעבירה את "ההוויה" האיסלמית.

המוסלמי דוחה השפעות זרות גם כאשר הוא תחת שלטון זר. הוא אינו מכבד את הנורמות החברתיות, ואת "כוחו של העדר", כאשר אלה אינם תואמים את שיפוטו. הערבים, שתרבותם מושתתת על ערכי הדת, בוחנים ומעריכים על-פי אמות מידה שהם עצמם קובעים. הם בטוחים במעמדם, אך המבנה הפנימי המקודש שלהם מאדיר את העבר ומשתק יצירתיות בהווה. במישור הפוליטי, תכסיסנות, ורקחת תחבולות שמטרתן להסתיר דעות וכוורנות, הן תכונות אותן הם השכילו להביא לדרגת שלמות.

עיסוקו של המערב ב"בעלות" מייצג את רצון השליטה באחר. היות ש"בעלות" כוללת גם בעלות טריטוריאלית, ארצות הברית נותנת את חסותה לרעיון "שטחים תמורת שלום" בתהליך השלום הערבי-ישראלי. לאחר תקופתו של בן-גוריון, הקשר של היהודים לאדמתם הרבה פחות עמוק מאשר זה של הערבים, אך אדמה וכסף אין בכוחם ליצור נכונות ערבית לקבלתה של ישראל יהודית, שעצם קיומה נוגד את עקרונות האיסלם. "ההוויה" הערבית (המכילה את הגאווה הערבית) לא תקבל זאת. ארצות הברית רכשה את סיני מישראל במחיר גבוה, ושילמה למצרים סכום מופרז תמורת הסכמתה. אך הגבירה את התנגדותה, כשברשותה מערכת נשק אמריקניות מודרניות. בעיה חמורה ניצבת בפני חילוניים הבאים במגע עם ערבים. הבעיה נעוצה

בכך שערבים מכירים את הפסיכולוגיה של המערב ושל היהודים הרבה יותר טוב משאלה מכירים את הפסיכולוגיה של הערבים. ההערכה הרווחת היא, שהערבים ינהלו משא ומתן תוך שימוש בהלך מחשבה מערבי. עובדה זו אינה נכונה. "ההוויה" הערבית-מוסלמית תמיד תוכיח את חוסנה. הוויתורים של ישראל לערבים מדגימים את העובדה שהיהודים ימשיכו לעשות, גם בשביל אחרים. המערב יציע סיוע כלכלי כדי לפשר בין הצדדים. הערבים ידבקו בדעותיהם עד אשר האחרים ימלאו את ציפיותיהם ודרישותיהם. קמילת השורשים היהודיים, האמונות הדתיות, ואפילו העיקרון הציוני של יישוב הארץ, הותיר אחריו חלל רוחני. ישראלים עשויים לנטוש את ארצם למרות צורכי הביטחון וזכויותיהם ההיסטוריות.

הסיבות לאפשרות התפשטותו של האיסלם בעתיד ותפיסת שטחים נרחבים על פני כדור הארץ מפורטות בפרק הדין במלחמה. ניסן טוען, כי תרבויות נוטות לממש את הכמיהות ההיסטוריות הטמונות באופיין. היהודים ראו את עצמם כעם הנבחר וחשו שעצם קיום המצוות מבטיח את עליונותם הרוחנית על עמים וגזעים אחרים. הנצרות בתחילתה שיבחה את הענווה ולימדה את בני האדם לאהוב את אויביהם. בניגוד גמור לעיסוק המאוחר ב"בעלות", הנוצרים הקדומים שיבחו את החולשה ודחו כוח ועצמה. האיסלם, מראשיתו, ראה במלחמה ערך נעלה – רצונו של אלה להילחם בכופרים. הקוראן אומר: "אוהב הוא את הנלחמים למענו".

החווייה היהודית הקדומה ידעה ניצחון, כשל יהושע והמלך דוד, לצד כישלון נות – במלחמה על הבית השני ובפרשת ההתאבדות במצדה. הנצרות היללה ייסורי רים וסבל פסיבי, כדוגמת ייסורי ישו. האיסלם דחה אידיאל זה. קדושי היו לוחמים שנאבקו למען אמונתם. היה זה "אני מאמין" פוליטי וצבאי כאחד. היהודים דים ביקשו חירות פוליטית, הנוצרים רוממות רוח, ויותר מאוחר עושר ועצמה. האיסלם דורש החלת שלטון מוסלמי על כופרים בכל מקום בו הדבר אפשרי. בסכסוך הישראלי-ערבי כיום, הנאבקים למען שלטון עצמי עומדים מול המאמינים בשליטה על האחר.

בתפישה המוסלמית, מעמד המלחמה (גיאהד) לעולם גובר על מעמד השלום, ובתפישה זו יכולים המוסלמים להפר כל הסכם שנחתם עם כופרים כדי לחדש את

המאבק למען אלה. הגיאהד הנו דוקטרינה קבועה של התפשטות, כיבוש ושלטון המוסלמים על מי שאינם נמנים עם דת זו. האיסלם מאפשר קבלה זמנית של מציאות בצל שלטון אויב, אך שטחים שנכבשו יש להשיב.

הגיאהד המוסלמי בן זמננו נגד המערב מנוהל באמצעות שוחד נפט, טרור וריס וחלחול דמוגרפי. מסגדים רבים נבנו, בעוד שבאפריקה ובמזרח נהרסו כנסיות רבות. הגירה מוסלמית נרחבת למערב והתאסלמות הגבירו את השפעת שיעור הילודה הגבוה בקרב המוסלמים, לעומת שיעור הנמוך בקרב הנוצרים. בצרפת, מספר המסגדים הוכפל פי 14 בין השנים 1977 ו-1997. בבלקנים, בוסניה עברה לשלטון מוסלמי, בסיוע ארצות הברית ואירופה המערבית. קוסובו תמשיך כנראה מגמה זו. מספר המוסלמים בארצות הברית, ההולך בעקבות התאסלמות שחר-רים, הגיע לשבעה מיליון. גופים קיצוניים כדוגמת החמאס והחיזבאללה לא זו בלבד שגייסו שם תרומות, אלא אף העניקו לחבריהם אימונים טרום-צבאיים. הארצות הנוצריות הגדולות נוקטות במדיניות קליטת הגירה נדיבה. חילון, ביחד עם הבלבול האידיאולוגי השורר בהן, גרם לחוסר ודאות באשר לגליטימיות של שמירת זכויות האוכלוסייה המוסלמית המקומית, וכך נוצר מצב שבו ארגונים מוסלמים באירופה הורשו לתמוך בטרור וריס האיסלמי.

בסוף המאה העשרים, פקיסטן, מדינה איסלמית שאינה נמנית עם המתונות שבהן, אוגרת נשק גרעיני. אוסמה בין לאדן, שגרם לפיצוץ של שתי שגרירויות אמריקניות באפריקה, ארגן טרור וריס אי-טרוסי בציפייה ובארצות הברית, וזוכה לסיוע אמריקני בבדיקת אמצעי ענישה הנהוגים ברוסיה. באמצע שנות התשעים, המערב מותש, בעוד שהעולם המוסלמי מגלה חיוניות מרשימה.

ניתוחו המעמיק של מרכזי ניסן תומך בנבואתו של בין לאדן, הסבור שהמאה ה-21 תהיה המאה של האיסלם, למרות העובדה שהעדר יצירתיות בקרב המוסלמים יעמוד להם למכשול. זוהי קריאת חובה לכל אדם המעוניין להבין מדוע מוכנה ישראל לחתום על הסכמים (שהערבים אינם מיישמים) שיגרמו לצמצום שטחה ויכולת ההגנה העצמית שלה, ומדוע מערב חילוני, מוכה עיוורון בשל סגידתו לממון, תומך במדיניות מוסלמיות המש-תוקקות להביא לסיום ההגמוניה המערבית ■